

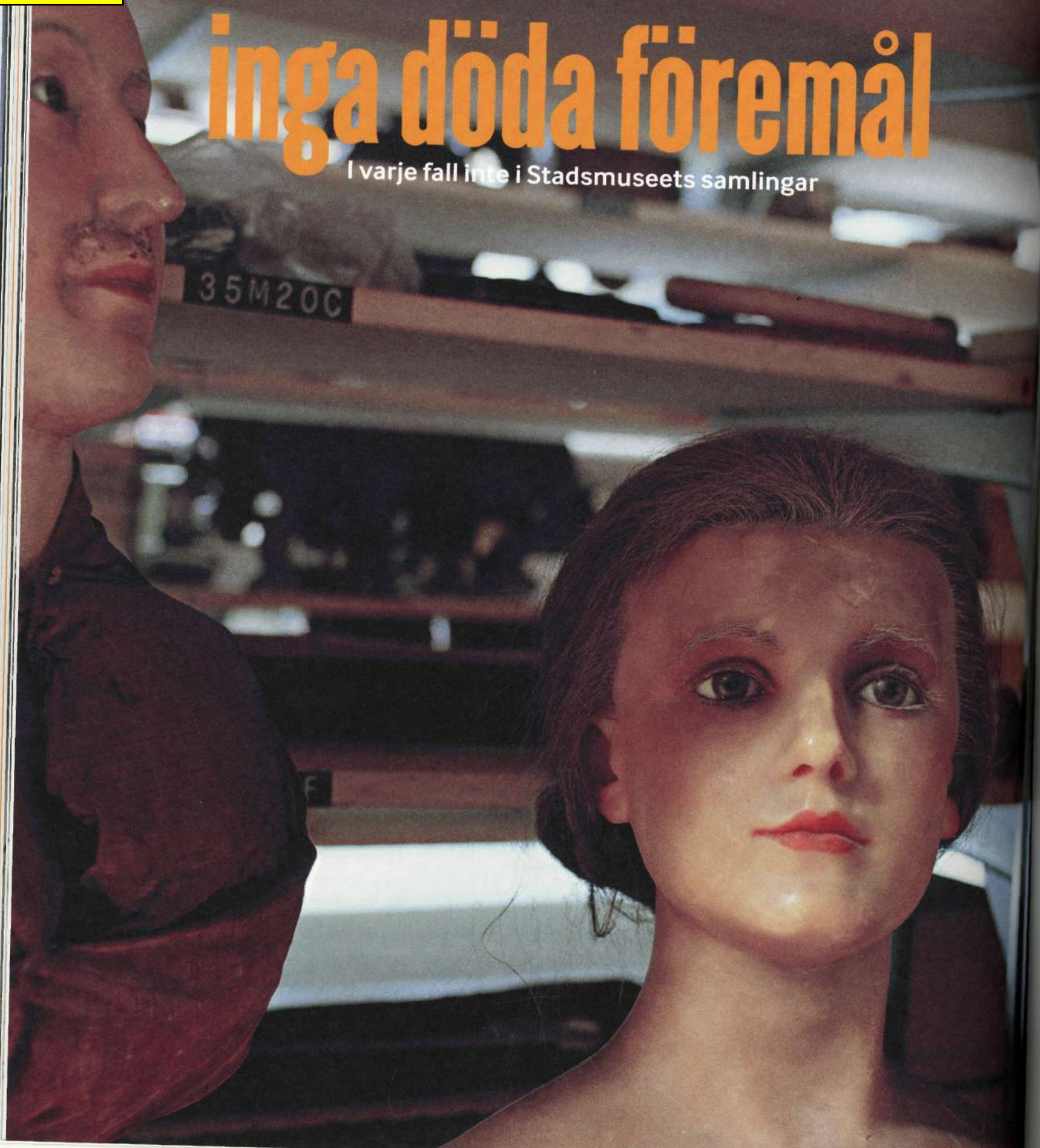
Denna text är ocr-tolkad.
Det innebär att du kan söka i dokumentet.

Stavfel och liknande som försämrar sökningen förekommer. Texten du ser är alltid likadan som i boken den kommer från.

inga döda föremål

I varje fall inte i Stadsmuseets samlingar

35M20C

Föremål är resultat av människors liv. De har uppstått ur människors behov, har ingått i människors livsvillkor som gränssättare eller skapare av möjligheter. Alla föremål som under hundra år insamlats till Stockholms stadsmuseum är överlevare. De behöver inte vara särskilt dyrbara eller fina. Föremål som länge funnits i museisamlingarna kan börja spritta av liv. Vi betraktar dem och vår blick gör dem synliga. Deras historia är historien om oss levande människor.

Skära hatten från Hattbaren. Foto: Anne Grandin, Stockholms stadsmuseum.

Damhatt

I januari år 2003 var det rea på Hattbaren på Götgatan 39. Det var reavecka, så alla affärer på Götgatan hade nedsatta priser. I Hattbarens skyltfönster fanns diverse huvudbonader. En liten skär, luddig pillerburk var uppflugen på en pinne till höger om dörren. Den finns nu i Stadsmuseets samlingar.

Hatten har en rund kulle med avsydd kant som är 7 cm hög. Den är inte fodrad. På insidan anger en fastydd etikett

att hatten består av 35 % angora, 30 % wool, 20 % nylon och 15 % rabbit hair. Skötselansvisningarna förbjuder allt utom det som kallas F och som uppenbarligen rekommenderas. En expedit i affären uppger att hatten tillverkats i Tjeckien. På baksidan av materialetiketten finns en klisterlapp med tryckt pris: "Kr 159". För skyltningen har man klippt en bit papper som hålls på plats på hattens utsida av en knappnål. På den prislappen står det "159-". En röd prick piggar upp det hela. När hatten inköptes stoppade expediten ner den i en påse av vit polyetenplast. Påsens höjd är 475 mm och bredden 350 mm. Den har svart pepitamönstrat tryck på båda sidor med ett fält sparad för texten "hattbaren". Påsen är tillverkad av Stenqvist i Kvidinge. Historiken på Internetsidan meddelar: "1977 Plastic bags the new product".

Varför så mycket ordande om en liten skär hatt? Jo, den är det enda föremål som införlivades i Stadsmuseets samlingar som resultat av den dokumenta-

tion museet gjorde av norra delen av Götgatan under vecka 4 år 2003. Bland dokumentationsmetoderna ingick en fiktiv shopping. Den utfördes så här: från affärens utsida bedömdes vad i skyltfönstret som kunde vara ett tänkbart inköp för högst 200 kronor. När det saknades information om priserna tillfrågades affärens personal. Den fiktiva shoppingen längs gatans östra sidan med 24 affärer resulterade i 12 möjliga inköp (för högst 200 kronor) till en summa av 1541 kronor. Västra sidans fiktiva shopping i 25 affärer resulterade i 14 möjliga inköp till en summa av 1623 kronor. Till museets samlingar köpes den skära hatten för 159 kronor. Det var ju inte meningen, egentligen. Hatten får därmed på sitt blygsamma sätt bidra till vår kunskap om Stockholms historia och till att i någon mån berika vår bild av livet på Götgatan.

Hatten har inventarienummer SSM 68199 och förvarades 2002.1 Samtidsdokumentationen av Götgatan har diarienummer S 189/2003-514.

Enmansorkester

Maria Johansson missionerade för oss som passerade på Plattan. Hennes stämma gick inte att ta miste på. Med mikrofonförstärkta effekter lyfte sångerna om Pärleporten och Klippa du som brast för mig högt över Plattan. I november 2002 dog Maria. Änklingen, Erik Johansson, skänkte Marias mobila musikutrustning till Stadsmuseet.

Erik använde ordet "kärran" varje gång han talade om den välkända enmansorkestern. Kärran var vardagsbenämningen; det var Maria, Erik och Kärran. Kärran är en gummihjulsförsedd, motordriven vagn med tre hyllor, på vilka Maria förvarade all den utrust-

Marias orgel - enmansorkestern. Foto: Anne Grandin, Stockholms stadsmuseum.

Pelikanerna.
Foto: Anne Grandin,
Stockholms stadsmuseum.

Figurgruppen är gjuten av en gråsvart metall. Fjädrarna är av metall, näbbarna av metall, ögonen av metall. Ytan är förgylld i flera lager. Höjden på skulpturen är 85 cm. Jag försöker lyfta den, men orkar inte.

Det är en till synes naturalistisk avbildning av pelikaner¹. Men motivet är hämtat långt ifrån vår vardagliga

verklighet: vi ser en pelikanhona som matar sina tre ungar med blod. Och blodet pickar hon med näbben ur sitt eget bröst. Enligt en månghundraårig myt är innebörden av detta att på samma sätt som pelikanhonan utför en kärleksfull handling bör människor visa kärleksfull och god omsorg som en härskande furste. Myten har även haft andra betydelser. En pelikan som pickar

hål i sitt eget bröst kan liknas vid hur en människa söker locka fram sina andliga anlag, fördolda i hennes inre.

Men den "Pelikanhona med tre ungar" som finns i Stadsmuseets samlingar är förknippad med någonting annat. Skulpturen leder tankarna till att äta på restaurang, närmare bestämt på restaurang Pelikan. Restaurang Pelikan har anor från 1600-talet. Först med källarverksamhet i Gamla stan, därefter som restaurang på Brunnnsbacken i kvarteret Järngraven nedra, strax söder om Slussen. Där uppfördes år 1878 en ny matsalsrotunda, ritad av Johan Fredrik Åbom.

Pelikanskulpturen placerades som krönprydnad på rotundans tak. När hela fastigheten revs 1931 flyttade pelikanhonan med sina ungar tvärs över gatan till Stadsmuseet. Restaurangen kan vi idag besöka på Blekingegatan.

Det var Ludvigsbergs mekaniska verkstad som fick uppdraget att tillverka rotundan och taksulpturen. Det hela kostade 10500 kronor varav pelikangruppen 300 kronor. Ludvigsbergs verkstad hade grundats 1843 på Skinnarviksslutningen ner mot Söder Mälarstrand. På 1870-talet hade verkstaden blivit ganska specialiserad och tillverkade bland annat delar till separatorer. Att det samtidigt förekom en mer udda tillverkning är vår "Pelikanhona med tre ungar" ett exempel på.

Skulpturgruppen Pelikanhona med tre ungar har inventarienummer SSM 2313 och förvärvades 1931.

¹ Pelikan, *pelecanus onocrotalus*, ej anträffad i Sverige. 140 till 180 cm lång från näbbspets till stjärtspets, vattenfågel med lång hals och stor strupsäck. Färger rosaskiftande vit, svarta vingspetsar, blåaktig och skär näbb, skära eller gulröda ben, röd iris, gul fläck på bröstet och gul näbbsäck. Ungarna först gråbruna, sedan vitare för varje ruggning. Häckarvid Kaspiska havet och östra Medelhavet.

Skyldocka

Hon är en stilig kvinna från det tidiga 1900-talet. Eller kanske jag hellre borde skriva: hon var omkring 1920 en stilig kvinna. Hon är från Berlin; ursprungsstämplarna är placerade på hennes skulderblad. Vid hennes högra armhåla är nummer "75" stämplat. Hon består av huvud och överkropp. Överkroppen räcker ner till den antydde bysten.

Kroppen och huden är av vax på en stomme av trä, ögonen av glas. Hennes hår är äkta. Frisyren är uppsatt i nackknut med många svarta hårnålar. De buskiga ögonbrynen och fransarna på vänster ögonlock spretar oborstade. Smultronröd lyser ännu läpparnas kurva, men över hennes hud och hår ligger numera en brunfärgad slöja av smuts.

Av någon anledning slängdes hon bort av sin ägare, men en sophämtare tog genast hand om henne. Hon ställdes på en hylla i Sompuseet¹ tillsammans med andra räddade sopor.

Den 4 oktober 1939 flyttades hon till Stadsmuseet tillsammans med ett åttiotal andra föremål ur sompuseets samlingar. Dessa sopor från sompuseet sparas sedan dess i Stadsmuseet - möjligen till kommande generationers filosofiska häpnad.

Hon blev katalogiserad vilket sker med museiföremål, och hon kallas i förvärvsloggaren för "Kvinnohuvud till skyldocka, vax, från Sompuseet". Sedan dess har hon flyttats många gånger mellan olika magasin och hyllor. År 1959 visades hon på Stadsmuseet tillsammans med andra sopor i en utställning tillägnad sopor.

Skyldockans hår har grånat med åren, men ögonen lyser än idag med en fast, glasklar glans.

Fakta: Sompuseet

Sompuseet grundades av distriktsföreståndaren Björkebaum. Han började

Skyldocka - sompuseet. Foto: Anne Grandin, Stockholms stadsmuseum.

redan 1902 sin verksamhet vid Östra station. I Stadsmuseets pressklippssamling finns en artikel från 1959, där vi läser att "Herr Björkegren tog initiativet till ett s.k. sompuseum och det blev hans verkliga livsverk. Han skötte det med rörande omvårdnad ända till sin

pensionsålder 1936. Men i slutet av 30-talet kom andra krafter till och de ansåg att museiverksamheten låg lite utanför renhållningsverkets allmänna uppgifter."

Skyldockan har inventarienummer SSM 3720 och förvärvades 1939

Bolindersspisen. Foto: Douglas Gustafsson, Stockholms stadsmuseum.

RESTAURANGSPIS

En stor, svart restaurangspis av gjutjärn finns i Stadsmuseets samlingar. Den är tillverkad omkring 1930 vid J & C G Bolinders verkstäder i Kalhäll och användes på Restaurang Mäster Anders på Pipersgatan 1 fram till midsommar 2002.

Spisen är 2,2 x 1,8 meter, höjden är 80 cm. I restaurangköket stod den centralt på klinkergolvet och upptog därmed en stor del av golvytan på totalt 6 x 4,5 meter. Kortsidan var murad mot en vägg.

De stora restaurangspisarna för gas byggdes av moduler, vardera med en gasbrännare och en ugn. Det har funnits restaurangspisar av ansevärd längd. Även de vedeldade restaurangspisarna hade tidigare storleksanpassats på samma sätt, genom att flera moduler

tillfogades efter de olika kökens behov. Mäster Andersspisen är - för att vara en restaurangspis - tämligen liten. Den har fyra gasbrännare för kokning och fyra ugnar, det vill säga två moduler på var långsida. Runt hela sargen går en gasledning.

Dåvarande ägaren till Mäster Anders skänkte spisen "på rot" till museet, men bidrog med egen kraft och personal till nedmonteringen. Vi hade ett par dagar på oss. Den dag vi börjar montera ner spisen är högsommarvärmen påtaglig, närmare 30 grader i skuggan. Spisen hade använts under dagen, när köksmästaren för sista gången anrättat lunchrätter på den.

Vi börjar nedmonteringen klockan tre på eftermiddagen. Hettan studsar in från asfalten på Pipersgatan och blandas

med köksvärmen. Vi bestämmer att de enskilda delarna ska märkas upp sektionvis med kraftiga snören som knyts fast vid delarna. På snörena fästs flaggor av dubbelvikt maskeringstejp med delens sektionsnummer påskrivet med tuschpenna. Vi är sju personer. Fotografen Douglas har det inte lätt i det trånga köket. Alla är i rörelse och spisdelar flyttas i en jämn ström till avläggningsytor utmed väggarna.

Demonteringen sker i följande ordning: spisens ovansida med hållar, plattringar och gasbrännare; gasledningen som följer de två långsidorna och mellanliggande kortsida; sargen, dvs. kantstyckena till spisens höger - respektive vänsterhalva; mellanpartierna mellan spisarna ner mot golvet; gasanslutningen mot golvet; ventilationsröret; de fyra separerade spismodulerna. Vissa delar är inte möjliga att skruva isär utan hjälp av maskiner. Någon del sågas itu. Många delar kräver flera karlars starka armar för att lossas.

Ibland är det damm och smuts i luften. Avrostade partiklar och inbäddad skräp skyfflas bort. I spisens innanmäte hittar vi en stor hög med avbrunna tändstickor. Ett problem är det invändigt ansamlade fett. Det har antagligen en gummiliknande konsistens. När man försöker skrapa bort det, studsar det tillbaka mot redskapet. Ett asbestliknande material, använt som isolering i ugnarnas väggar, upptäcks där det nu ligger mellan tunna rostskadade järnplåtar. Materialet petas delvis bort och hamnar på golvet i de dammiga högar. Annat får sitta kvar i spisen. En analys senare visar att det inte var asbest. Framåt klockan sju på kvällen står de fyra spissektionerna separata på golvet. Vid ett försök att lyfta en hel sektion, faller spissidorna inåt.

Vid lunchtid den andra dagen är ned-

monteringen klar. Antony och Sadees från Sri Lanka hade arbetat hela förmiddagen med att göra rent spissektionerna. De skyfflade ner diverse avfall i plasticsäckar. Ett munskydd dök slutligen upp. Den sista uppmärkningen av lösa delar gjordes och de sista nedmonteringsbilderna togs.

På morgonen den sista dagen var större delen av spisen lastad på en Stadsbussbil. Douglas fångade med sin kamera de avslutande momenten i "Operation Nedmontering och Transport av Bolindersk Restaurangspis". De två vännerna från Sri Lanka var idel solsken.

När förvärvet av gasspisen planerades trodde jag, med tanke på vedspisars för mig mer välbekanta inre (tjocka feta sotlager), att en gasspis borde vara ganska ren invändigt. Med nyvunnen kunskap förstod jag, att den ständigt heta gasspisen under 70 år smält ner

stek- och matfett allt djupare in i sitt mörka inre. Ett dominerande minne från arbetet med spisen är därför det tyst ruvande fett. Fettet doftade starkt av 70 års lagring.

Stadsmuseet tog tacksamt emot spisen som gåva. Kanske är det den enda kvarvarande kompletta restaurangspisen från den Bolinderska¹ storhetstiden.

Skötsel av spis, 1906: "Spisen afputsas utvändigt med blyerts, fuktad med öl eller dricka, och gnides med en hård borste så att ytan blir blank."

Bolindersspisens lucka. Foto: Anne Grandin, Stockholms stadsmuseum.

Bolindersspisen. Spisdelar.
Foto: Anne Grandin, Stockholms stadsmuseum.

Restaurangspisen har inventarienummer SSM 68141 och förvärvades 2002.
1Vid Bolinders tillverkades många olika produkter. Från 1845 tillverkades järnspisar. 1908 fanns 106 Bolinderska restaurangspisar uppsatta i Stockholm fördelade på 54 restauranger, 31 serveringar och matsalar samt 21 värdshus. 1909 startade produktionen av spisar i Kalhäll. 1930 var mer än 35 spispatent inregistrerade. Över 100 olika typer av spisar hade tillverkats. 400 000 spisar hade levererats från Bolinders verkstäder, till svenska kök men även till Danmark, Ryssland, Spetsbergen, Egypten, Finland, Österrike, Sydafrika och Tibet.

Sprayburk

Klockan är 8 på morgonen den 26 april år 2000. Platsen är Norra Dryckesgränd 4 i Gamla stan. Jag bor i huset och är på väg till mitt arbete. Jag har gått ner för trappan med de gropiga kalkstensplattorna och passerat genom den skulpterade dubbelporten från 1700-talet. Jag öppnar den knirkande plåtgrinden från omkring 1980 och möter nutiden i form av en liten färgglad sprayflaska som står övergiven på trappstenen vid den mot Skeppsbron sluttande gränden.

Jag lyfter upp flaskan och ser att tryckmोजängen på ovansidan är borta. När jag skakar på flaskan märker jag att det är färg kvar. Men utan tryckmोजäng är det inte längre möjligt att spraya färg. Mot den svarta plåtgrinden bakom mig sprutades de sista gula dropparna. En äldre källardörr några meter ner i gränd-

Sprayburk. Foto: Britt Olstrup, Stockholms stadsmuseum.

den har liknande gula färgkrumelurer. Senare under dagen när jag går i gränd-

en vid Gamla riksbankshuset ser jag att ett par mycket gamla handsmidda källarluckor av järn har blivit gulsprayade på samma sätt.

Sprayflaskan är tillverkad av Peter Kwasny Gruppe i Tyskland. Det är en cylindrisk flaska av metall, i nuvarande skick 175 mm hög. Produktens namn är "Belton deco-spray" och innehållet anges till 400 ml. Runt flaskan finns instruktionstext på tyska, engelska, franska, holländska och svenska. Man blir upplyst om att produkten är blyfri och att den inte innehåller freoner. Flaskan är märkt med Der grüne Punkt, en ekologisk märkning. Av illustrationen på burken framgår att den färg burken innehåller är tänkt för allmänt dekorativt måleri.

Sprayflaskan har inventarienummer SSM 62139 och förvärvades 2000.